

Nagyon régen volt már, de olyan intenzív az élmény, hogy a mai napig fel tudom idézni: ezerkilencszáznolcvanvalahányban Amikor pipacsok voltatok címmel Bartha Levente Király László verseiből összeállított műsort mutatott be a Brassai Sámuel Ipari Líceum dísztermében. A sulis hosszú nevét nemcsak azért idézem ide, mert ez a sulis számomra, ahová tizenkét évig jártam, ahol sok minden minden történt velem, s ami nincs ma már, hanem azért is, mert egy korszakot hordoz magában: az Aranykort. Az a sötét világos (gyermek voltam!) korszakot, amelyben egészen más volt a szavak jelentése, mint ma, mert egészen más volt a kockázata és a veszélye is. Tweedzakó, buggyos nadrág, ragyogóan barna vagy fekete félcipő – így emlékszem az előadóra; s hogy mit jelentett akkoriban például ez a néhány sor: „Erős várunk nekünk a lenni / erős várunk nekünk az enni / erős várunk nekünk a venni / erős várunk nekünk a semmi / erős várunk nekünk csak ennyi”, különösen úgy, hogy a venniél Bartha a lopás közismert gesztusát utánozta, ezt tehát nem is lehet elmagyarázni annak, aki akkor nem élt.

De senki nem élt mindenkor, s a kultúra mégis továbbhagyományozódott valamiképpen. Mindenesetre ott, akkor, nyolcvannemtudommikor, abban a teremben perzsel a feszültség, érezni lehetett, mennyire egymásra talált költő, előadó és közönség.

Szóval annyira korhoz kötöttek voltak a versek? Nem, egyáltalán nem. Király László költészetében éppen az az érdekes, éppen attól maradandók ezek a dalok, mert olyan szomorú szenvedélyeket közölnek és közvetítenek, amelyek mindig meghallhatók, még ha mindig másképpen halljuk őket, akkor is.

„A Kővadászok Klubját megnyitom. / Vigyázzatok, el ne nyomjon az álom. / Tudom: amikor pipacsok voltatok, / Zengett sok sejhaj, virágdínomdánom. // A kővadászok a hűség fiai – / Közéjük állni: sem dics, sem botorság. / Ti, akik valaha pipacsok voltatok, / Tudjátok, milyen egy vérben ázó ország. // Talán még annyit: ez itt nem vetés, / Ez az egyszerű, kedves lándzsaerdő. / Amikor még pipacsok voltatok, / Nem tudhattátok: ez a kor is eljő. // A K. K. töletek mit sem követel. / Megteszi más ügyis – s mindenáron. / De ti valaha pipacsok voltatok. / Vigyázzatok, el ne kapjon az álom. // Végül: a K.K.-ba belépni se kell. / Ki belép, intézze szabadon sorsát. / És emlékezzen: pipacsok voltatok, / S beszögtétek a nyári Európát.” Hogy némileg profánul folytassam a verset: aki belép, emlékezzen arra is, hogy akkoriban kétévenként utazhatott a szocialista tábor valamelyik országába, így Európa egészen mást jelentett, nem beszélve arról, milyen lázadó hangulata volt a „vérben ázó ország” szókapcsolatnak. Ezért is írtam fentebb, hogy „dal”: olyan, mintha Hobo, Cseh Tamás vagy Viszockij énekelne (az oroszos Király Lászlótól bizonyára nem áll távol ő sem). Meg azért is, mert az elliptikussága, a visszafogott szürrealizmusa, a feszesre húzottsága dallá tesz minden Király-verset; és nemcsak simán rímelő dalszövegek vannak...

És ezért, az elliptikusságért meg a többiért írtam azt, hogy ma is érthető és szerethető, ma is jó vers. Az elliptikusság pedig nem is a mondatokban, a sorokban keresendő, hanem már a szavakban elnyeri helyzeti energiáját. Kővadászok – hát mi a csudát jelenthet ez? Nem tudjuk, de azért nem annyira megfajthetetlen és/vagy nem annyira üres, hogy legyintve továbblapozzunk. És miért aludna el valaki éppen egy ilyen érdekes nevű klub megnyitóján? A megnyitók persze túl gyakran olyanok, hogy az ember ásítozik, de a pipacsok voltatok szinte rögeszmés ismétlése és az éberségre való felhívás újbóli elhangzása arra enged következtetni, hogy többről lehet szó, mint az unatkozók ébrentartásáról.

És közben a Kővadászok Klubja is, a pipacsok is izzani kezd(enek). A lángolóan vörös pipacs valami miatt már Radnótinál is „tüntet” (Pontos vers az alkonyatról), és „piros, mint a vér” (A „Meredek út” egyik példányára), tehát nemcsak sistergőn érzéki, hanem harcos is, és áldozat is.

Itt, Királynak ebben a versében olyan metafora ez a virágnév, melyet nem könnyű kibontani. Pontosabban csak kibontani, fejtegetni lehet, egyetlen érzésnek, hangulatnak, indulatnak megfeleltetni nem.

Egyrészt a többes szám miatt. „Pipacsok” mindenütt, sehol nem „pipacs”. A beszélő ragaszkodik a többes számhoz, a pipacsok elborítják, átszővik a verset, s bár tudjuk, mik ők, a cselekvések, melyekhez a szöveg társítja őket, nem találunk azzal, amit tudunk róluk.

Vagy a „nemcselekvések”. A hozzájuk intézett felhívásban figyelmeztetések és emlékeztetések hangzanak el, csupa olyasmi tehát, amit jobb nem tenniük, illetve amit megtettek ugyan, de ma már nem teszik. A kővadászoknak van múltjuk, és lehet jövőjük, jelenük azonban nincsen, s ez ismét olyan jelenség, amit egy 1989 előtt élt ember nagyon is megértett, megélt és átértett.

A szakaszok struktúrája hasonló: a Kővadászok Klubját megnyitó ember (?), személyiség (?), pipacs (? – hiszen az sem elképzelhetetlen, hogy egy klub vezetője vagy szócsöve úgy beszéljen a többiekhez, mintha neki magának semmi köze nem volna az egészhez) elmondja, milyen a klub vagy milyenek a tagjai, aztán arról beszél, milyenek voltak a pipacsok, és mire kell figyelniük. Az öt szakaszból álló vers közepe, a harmadik szakasz az egyetlen, amelyben nem hangzik el a Kővadászok Klubjának neve sem teljes, sem betűszavas formájában, sem úgy, hogy a tagjaira történjen utalás – a pipacsok azonban innen sem maradhatnak ki: „Talán még annyit: ez itt nem vetés, / ez az egyszerű, kedves lándzsaerdő. / Amikor még pipacsok voltatok, / Nem tudhattátok: ez a kor is eljő.”

A vers egyértelműségéből többértelműségbe, megnyugvásból nyugtalanságba lódit. Azzal az agy mögötti aggyal, amellyel a költészet állításait felfogjuk, belenyugodnánk, hogy a pipacsok egy tivornyázó társaság (az első szakasz zárása: „Tudom: amikor pipacsok voltatok, / Zengett sok sejhaj, virágdínomdánom.”), ám a második szakaszból kiderül: „Ti, akik valaha pipacsok voltatok, / Tudjátok, milyen egy vérben ázó ország.” Akkor hát hősök voltak ezek a pipacsok, netán áldozatok, akik a legyőzöttek közül menekültek ide? A sorok elégikus hangja miatt inkább az utóbbira hajlanék.

Ide, ahol aztán kővadászok lettek? Korábban viszont a vers vége szerint: „... pipacsok voltatok, / S beszögtétek a nyári Európát.” Ez ismét úgy hangzik, mintha egyszerűen arról lenne szó, amit a „pipacsok” hallatán elképzelünk: virágokról.

Ha valakit nem nyom el vagy (mint a negyedik szakaszban enyhén argósan elhangzik) nem kap el az álom, akkor éberek; legyetek éberek, mondja, követeli vagy inkább kéri a vers (nincs egyetlen felkiáltójel sem, nem hangzanak el fenyegetések, csak valami homályos veszélyt érzünk, hogy mi lesz, ha ők elalszanak); legyetek éberek itt, a Kővadászok Klubjában, ahová „belépni se kell”, de: „Ki belép, intézze szabadon sorsát.”

Jó kis szabadság, mit ne mondjak, bevetve valahová, ahol nincs meg az egykori minőségünk, bár az egykori tudásunk mégiscsak megmaradt; bevetve úgy, hogy vadásznak neveznek, de fegyverünk nincsen (hiszen kőre vadászni olyasmi lehet, mint bélyegre vagy képeslapra); bevetve úgy, hogy azt sem tudjuk, vajon kőre vadászunk-e, vagy kővé vált vadászok vagyunk tulajdonképpen.

„Olyasmi lehet” – ez a legpontosabb fogalmazás erről a versről szólva, s ez már csak azért is furcsa, mert a szöveg rendkívül szikár, csupa rövid mondat, csupa megfontolt kijelentés, megállapítás. A humor szinte észrevétlenül jelenik meg: „A K. K. töletek mit sem

követel", "... a K. K.-ba belépni se kell" – ez a „káká” mosolyt fakaszt ugyan, de nevetésre nem ingerel. Itt, a „mit sem követel” után olvashatjuk azt a sort, amely valamilyen külső hatalomra utal: „Megtesszi más ügyis – s mindenáron.” Arra utal ez vissza, amire az „egyszerű, kedves lándzsaerdő” (ismét mosoly, bár hideglelős), amely az egyetlen díszlet a versben, olyan díszlet ráadásul, amely talán a beszélőtől is független: „Amikor még pipacsok voltatok, / Nem tudhattátok: ez a kor is eljő”; az a kor, amelyben lándzsaerdők veszik körül azokat, akik egykor pipacsok voltak, mára meg kővadászok lettek. Egyáltalán: úgy tűnik, a beszélő inkább bemutat, elének tárja a helyzetet, mintsem köze volna hozzá. Ismeri a múltat, és tisztában van a jövővel. Hiszen ha valaki, aki nem volt pipacs és nem kővadász, „mindenáron” követelhet valamit, akkor az nem jelent semmi jót. A Kővadászok Klubja nem lázít, és nem fogalmaz meg erkölcsi törvényeket a közösséggel szemben – talán ezért élő vers ma is. Ma már nincsenek illúzióink (vagy csak illúzióink lehetnek) a lázadással és az olyan törvényekkel kapcsolatban, amelyeket egy közösségnek be kellene tartania. „A” közösség kisebb közösségekre hullott, következőképpen „a” lázadás is értelmét és erejét veszítette. Már csupán klubokról beszélhetünk – s ha már klubok, még a kővadászoké a legjobb. A vers véget ér, de el nem enged. A sorközei, a hézagai, a kitöltetlenségei rántanak vissza. Királynak még a hosszú verseiben is nagy a szakadások, a hiányok ereje. De minden szinonima vagy majdnem-szinonima közül talán mégis a „szakadások” a legjobb szó, mert ebben a feszültség is benne van.

Nem enged el – ez a Király költészetének legfontosabb sajátossága. Peregnek ezek a szikár, szomorú mondatok (peregnek, mint a száraz levelek, halk, de egyértelmű koppanással), és az embernek egyre inkább az az érzése, hogy bezárták egy nagyon szűk, valahogy mégis nagyon tágas világba. Egy olyan világba, amelyben kevés a díszlet és a kellék, a szikárság kopárság is egyben, a képzeletnek mégis óriási tere van. A képzeletnek, a beleérzésnek, az empátiának, a továbbgondolásnak. Abban a korban, amelyre már többször utaltam, örült ereje volt ezeknek a verseknek; mára hál’istennek véget ért az a kor, de a szorongások nem tüntek el a korral együtt.

Az 1980. november 26. ugyanilyen dal, ugyanilyen elliptikus feszültségekkel. „Trelleborg felé fut / egy fél fekete eb. // Köd zabálja a fákat / – egyre nehezebb. // Őszi tejben leng / a világ bizonytalanul. // Megőszülsz ősdi becsületben / – lopni tanulj! // Találomra belövöldözünk / sejthető házak ablakán. // Hűtlen szeretőinket / eltalálhatjuk talán. // Becsapottak, jégre csaltak / fojtó nappali éje ez. // Naiv harcosok hős homlokára / hűsítő hahota permetez. // S jól lenne, ha nem volna nem-jól, / és könnyű – de egyre nehezebb. // S a sínek között Trelleborg felé / csak lohol a fél fekete eb.” Karinthy híres álma ez az eb, az Utazás a koponyám körülből, de Királynál inkább „a lelkem”, vagy még inkább „a lelkünk körül”. Mert a szilánkos, szálkás tájleírás után egyszer csak ott van a többes szám. „Belövöldözünk” – ez nagyon is határozott; de „találomra” és „sejthető házak ablakán”. Mindez egy „nappali éjen” történik, s valami miatt, amit éppoly nehéz meghatározni, mint nagyon sok mindent, ha költészetéről beszélünk, Pilinszky jut eszembe, az „égve hagyta a folyosón a villanyt”.

Pilinszkytól mégis, természetesen, nagyon távol. Mert ott egy városi környezet, itt viszont az, amit az angol „nowhere” közelít meg a legjobban. Köd, őszi táj, nappali éj – ennyi az, amit látni lehet, de úgy látjuk, hogy csak ezt látjuk, meg a körvonal nélküli házak ablakát. Pilinszkytól sem egy meghatározott város, de város kétségtelenül. Itt a pusztaság semmi, felsejülő valamik, szorongató emlékek és a veszteség érzése.

A dalból éppen az hiányzik, ami gyakran dallá teszi: a bensőségessége. „Holott náddal ringat, / holott csobogással, / kékelő derűvel, / tavi csókolással. // Lehet, hogy szerelme / földerül majd mással, / de az is ringassa / ilyen ringatással.” A dalban általában nincs zsúfoltság, de ami van, az éppen elég József Attilának ahhoz, hogy elmondja a megbocsátó szerelmet. Király nem azt mondja, de hogy pontosan mit is, azt nehéz lenne megfogalmazni. A mindentől-megfosztottságot? Lehetne így, igen. A szerelem eltűnt, elpártolt, megcsalt, a becsületet kinevetik, a beszélő önnön szemére hányja, hogy még mindig ragaszkodik hozzá. A fákat, a házakat felzabálta a köd; aki beszél, egyedül van, egyedülebbs már nem is lehetne. Pontosabban: lehetne, ha nem gyötömék az emlékek és a fájdalmak – talán erre utal a „s jól lenne, ha nem volna nem-jól” sor, amely legalábbis meglepő mindazok után, ami elhangzott. Ha erre utal, az pokoli meg-, illetve belenyugvást jelent, azt, hogy még ezt is képes lenne elfogadni, ha nem nyugtalanítaná mindaz, ami visszajár. Egyedül van és mégis egyedül, hiszen „belövöldözünk”. Úgy van egyedül, ahogy a kiábrándultság sok ember között is magányossá teszi az embert, főleg akkor, ha azok is kiábrándultak. Egy csendben vonuló, csalódott férfiakból álló csapat jelenik meg az olvasó előtt.

Ez a vers eszközeit tekintve szegényesebb A Kővadászok Klubjánál. A Trelleborg felé futó eb allegóriája, a félrím, néhány alliteráció („Trelleborg felé fut egy fél fekete eb”, „elhalhatjuk talán”, „naiv harcosok hős homlokára hűsítő hahota permetez”) és a végén a „fut” ige „lohol”-ba váltása, ami a gyorsulás, a szorongásos örület mélyülését idézi. Amúgy csak a tőmondatok kopognak, és mindössze egy esetben bővülnek: „S jól lenne, ha nem volna nem-jól, / és könnyű – de egyre nehezebb”, ám a bővülés nem oldja, hanem fokozza a szorongást, főleg a második tagmondat beleértendő állítmánya miatt: „és könnyű (volna)”.

A Kővadászok Klubja és az 1980. november 26. olvasása után megfogalmazhatjuk azt a benyomást, hogy a Király-versek nem versek, ha vers alatt valami olyan artiztikumot értünk, amely nemcsak tudja, hanem mutatja is a művészetet. Ezek a versek olyanok, mint egy szomorú, magányos, csalódott, kifosztott ember beszéde; mintha valaki, aki nem szokott egyszerre sokat mondani, ennyit, egy-egy versnyit mégiscsak mondana. És ez a benyomás a legtöbb Király-vers olvasásakor jellemzőnek és pontosnak bizonyul.

Kategória: Deleatur

Denumire autor: Demény Péter

Látó Szépirodalmi Folyóirat